

UDK: 631.1

MAŠINSKIH PRSTENOVI U SRPSKOJ POLJOPRIVREDI – ISKUSTVA, IZAZOVI I DALJI RAZVOJ

Vlade Zarić, Nikola Filipović, Katarina Pantić

Poljoprivredni fakultet, Beograd- Zemun

Sadržaj: Stvaranje mašinskih prstenova u Republici Srbiji je tema koja zaokuplja naučnike različitih profila. Ovakav oblik interesnog udruživanja je posebno važan za male poljoprivredne proizvođače. Odgovarajućim direktnim i indirektnim podsticajima podstiče se stvaranje interesnih udruženja malih farmara. U najvećoj meri, nakon 2000. godine, ovi podsticaji su realizovani kroz projekte u poljoprivredi finansiranih iz međunarodnih izvora. Cilj ovog rada je da se analiziraju iskustva, izazovi i mogućnosti za dalji razvoj mašinskih prstenova. Interesno udruživanje malih proizvođača ima efekte na povećanje konkurentnosti na mikro nivou što je ključno za rast izvoznih performansi poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Rezultati analize pokazuju da su u Republici Srbiji u periodu 2000.-2009. godine stečena određena iskustva, ali da postoje značajne mogućnosti za dalji razvoj mašinskih prstenova.

Ključne reči: mali poljoprivredni proizvođači, mašinski prstenovi, konkurentnost.

1. UVOD

Usitnjenost poljoprivrednih površina i zastarela mehanizacija opterećuju troškove poljoprivrede u Republici Srbiji sa nekih 40% i time znatno utiču na konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i izvozne performanse. Iako je u srpskoj poljoprivredi nakon 2000. došlo do izvesnih promena u smislu privatizacije i neznatnog rasta veličine malog broja porodičnih farmi, ukupni postignuti napredak je ispod očekivanog.

Mali poljoprivredni proizvođači u cilju unapređenja konkurentnosti mogu primeniti strategiju diferenciranja proizvoda ili strategiju sveobuhvatne koncentracije na smanjenje troškova, ili strategiju koncentracije na određene elemente konkurentnosti (Zarić, 2003). Strategija smanjenja troškova je moguća samo ako postoje unutrašnje rezerve, na primer povećanje korišćenja kapaciteta, uštede u varijabilnim troškovima ili je u stanju da sprovede inovacije koje će dovesti do smanjenja troškova po jedinici proizvoda.

Svako smanjenje troškova po pravilu je povezano za dodatnim investiranjem. Za strategije diferenciranja i smanjenja troškova neophodan je i značajan kapital koji mora

biti na raspolaganju kako bi se strategija uspešno sprovela. Sticanje konkurentskih prednosti na osnovu ovih strategija se odnosi na poslovanje u čitavoj branši (Zarić, 2008). Smanjenje proizvodnih troškova je od suštinske važnosti za opstanak i dalji razvoj farmi.

2. METOD RADA I IZVORI PODATAKA

Informacije o interesnom povezivanju farmera u mašinske prstenova su prikupljene na osnovu anketnog ispitivanja 130 farmera iz 30 izabranih opština u Republici Srbiji. U uzorak su izabrane isključivo komercijalne porodične farme. Kategorija komercijalnih farmi je određena prema kriterijumima koje je definisalo Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (Ministarstvo). Anketiranje su sprovodili obučeni anketari u direktnom kontaktu sa farmerima, tako da je popunjenost i povraćaj anketa bio potpun. Osim podataka iz ankete u direktnim razgovorima su dobijene dodatne informacije značajne za ovo istraživanje. Posebnu ulogu u prikupljanju podataka su imali stručnjaci za poljoprivredu iz opština, savetodavnih službi, regionalnih razvojnih centara, NVO i uticajni pojedinci.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Anketno ispitivanje je potvrdilo polaznu hipotezu ovog rada koja glasi da mašinski prstenovi kao vid interesnog povezivanja porodičnih farmi nisu dovoljno razvijeni. Ipak, postoje i dobri primeri koji su rezultat pre svega izuzetnih preduzetničkih sposobnosti rukovodioca farmi, koji se ogledaju pre svega u jasnoj viziji, posvećenosti poslu, ljubavi prema poslu i hrabrosti da se određeni koraci preduzmu blagovremeno.

Prilikom prikazivanja rezultata istraživanja važno je napomenuti da zvaničan broj registrovanih komercijalnih farmi ne odražava stvarno stanje na terenu. Naime, prema pravilima Ministarstva za svrstavanje u kategoriju komercijalnih kao kriterijum se između ostalih uzima i starost rukovodioca gazdinstva. Na osnovu ovog kriterijuma se stiče pogrešna slika o poljoprivredi i pogrešno se usmerava podrška za razvoj poljoprivrede. Ispitivanjem se pokazalo da gazdinstva u brdsko-planinskim područjima, udaljena od glavnih saobraćajnica i od lokalnih centara, koja prihode isključivo stiču od poljoprivrede nisu u mogućnosti da ispune kriterijume koji važe za komercijalne farme. Po stvarnoj situaciji na gazdinstvima ona se pre mogu svrstati u socijalnu kategoriju i nikako se ne može govoriti o razvoju. Takođe neke odluke države su neke farmere stavile u povoljniji odnosno nepovoljniji položaj. Tako, na primer, kriterijum razvijenosti koji je kao osnovnu jedinicu uzeo opštine je farmere na nepovoljnim lokacijama u razvijenijim opštinama doveo u nepovoljan položaj, odnosno dva farmera koja se sa imanjima graniče i imaju vrlo slične uslove proizvodnje a administrativno pripadaju različitim opštinama, mogu biti u sasvim različitoj poziciji.

Ukratko, prilikom tumačenja rezultata u pogledu interesnog udruživanja farmera mora se biti prilično obazriv i uzimati u obzir ambijent u kojem farmeri posluju. Sve analizirane farme uspešno posluju, ali imajući u vidu brze promene domaće regulative i proces pridruživanja EU može se desiti da u skoroj budućnosti neke od njih postanu nekomercijalne.

U nastavku se najpre daju uspešni primeri mašinskih prstenova a zatim izazovi i mogućnosti njihovog daljeg razvoja.

Uspešni primeri

Uspešni primeri mašinskih prstenova se mogu svrstati u nekoliko tipova i to prema tipovima farmi po regionima.

Iako su definisane dve osnovne grupe farmi, važno je napomenuti da se i ratarske farme bave stočarskom proizvodnjom, ali pretežno za zadovoljenje sopstvenih potreba za mesom, dok se neznatan deo žive stoke prodaje kako bi farme došle do potrebne gotovine. Mešovite farme se bave ratarskom proizvodnjom, stočarstvom i voćarstvom.

Tip A: Ratarske farme

Ratarske farme su nalaze u Južnom Banatu, Zapadnom Sremu i Mačvi, a pretežno se bave ratarskom proizvodnjom. U proseku su udaljene 13 km od grada. Nalaze se u ušorenim mestima i imaju relativno dobru infrastrukturu, naime, asfaltni put do kuće, struju i telefon. Pored toga, imaju i sopstveni izvor pijaće vode, a za otpadne vode koriste septičke jame. Pristup svim parcelama je jednostavan pošto su i seoski putevi sa čvrstom podlogom, najčešće nasuti šljunkom.

Ovi tipovi farmi su svoj rast doživeli u periodu nakon 1989. tako što su proširivale posed kupujući zemlju od komšija. Prodavci zemljišta su bili ili manji poljoprivrednici ili pojedinci kojima je država vratila zemljište. Prva grupa je zemljište prodavala iz finansijskih razloga a druga najčešće zbog neposedovanja odgovarajućeg znanja za bavljenje poljoprivredom.

Mašinske prstenove su najčešće formirale farme koje su imale dinamičan rast, pri čemu su vlasnici farmi pretežno u srodstvu. Mašina je zajedničko vlasništvo farmi i obavljanje poslova na farmi se vrši na bazi dnevnog dogovora. Takođe, ovakvi mašinski prstenovi pružaju usluge drugim farmama u okruženju.

Osnovni problem sa kojim su se susretali je nepostojanje evidencije o tehničkom i tekućem održavanju. Takođe je postojala i preopterećenost vlasnika i korisnika mašina u radnim špicovima, što je dovodilo do lošije komunikacije. Jednostavne tekuće probleme je u tom slučaju rešavao jedan od članova vlasnika prstena bez prethodnog dogovora. To je rađeno u cilju kontinuiranog i nesmetanog obavljanja poslova. Istovremeno, ovo je bio potencijalno novi izvor sukoba. Osim toga važnu ulogu za funkcionisanje prstena imaju i odnosi porodica članova prstenova.

Imajući u vidu činjenicu da su ovi tipovi farmi u relativno boljem položaju od proseka farmi u Srbiji i da su tržišno orijentisani, probleme su uočili i rešili na taj način što je u sledećoj fazi razvoja svaki član mašinskog prstena postao vlasnik mašine ili priključnog uređaja. Stara mašina je po dogovoru ostajala jednom od vlasnika a drugi bi bio isplaćivan i kupovao drugi uređaj.

Tip B: Mešovite farme

Mešovite farme se bave ratarskom, stočarskom i voćarskom proizvodnjom, tako da se teško može govoriti o pretežnom tipu proizvodnje u ovoj grupi. Imaju relativno lošu

infrastrukturu i prilaz domaćinstvima. Parcele su male po površini, raštrkane u prostoru, teško dostupne, slabijeg potencijala, nepravilnog oblika i neravne. Proizvodnja je uglavnom ekstenzivnog tipa. Mešovite farme se nalaze u brdskim područjima Srbije i to Šumadiji, Pomoravlju, Istočnoj i Zapadnoj Srbiji.

Imajući u vidu težak ekonomski položaj ovih farmi, postoje različiti međunarodni projekti čiji je cilj bio unapređenje konkurentnosti kroz stvaranje mašinskih prstenova. Uobičajeni postupak stvaranja mašinskih prstenova bio je početnom donacijom. Uslov je bio da se farmeri prethodno organizuju u udruženje, dogovore o vrsti mašine koja im je potrebna, načinu korišćenja, održavanja, vođenja evidencije i svemu ostalom što je bitno za održivo funkcionisanje. Imajući u vidu očekivanu materijalnu korist udruživanje farmera je izgledalo vrlo jednostavno pošto je broj zainteresovanih za korišćenje mehanizacije lako nadmašivao broj potrebnih.

Pomoć mašinskim prstenovima je ili dolazila u novcu ili u konkretnoj mašini. Uspešno funkcionisanje prstenova je trajalo za vreme projekata a manje uspešno nakon završetka projekata.

Zanimljivo je da se u ovim tipovima farmi formiraju uspešni mašinski prstenovi između lica kojima je poljoprivreda jedina delatnost sa jedne strane i lica kojima je poljoprivreda sporedna delatnost.

Razlog zašto su ovakvi mašinski prstenovi uspešni možda treba tražiti u činjenici da se radi o različitim interesnim grupama i da ne postoje direktna rivalstva i ugrožavanja međusobnih interesa.

Lica koja se poljoprivredom bave kao hobiem na najdirektniji način prenose i stavove potrošača. Pošto ova lica nemaju problema sa tokovima gotovine i ovaj potencijalni sukob je izbegnut. Zbog ograničenog vremena nužna je dobra organizacija obavljanja poljoprivrednih poslova što vrši pozitivan na partnere. Međusobni odnosi se regulišu na jednostavniji način. Trenutno izgleda da ovakvi mašinski prstenovi imaju izgleda na dugoročan uspeh.

Izazovi i dalji razvoj mašinskih prstenova

Iako su prema trenutnim uslovima oba tipa farmi konkurentni i imaju primere uspešnih mašinskih prstenova, njihov dalji opstanak i funkcionisanje zavisi od mogućnosti prilagođavanja i rešavanja osnovnih problema. Neki od problema sa kojima se ovi tipovi farmi susreću a koji su različito izraženi su, najpre loše koriste slobodno vreme, zatim, slabo koriste institucionalnu podršku, i, najzad, pokazuju malu spremnost za prijem novih informacija. O ovome se nešto detaljnije govori u nastavku teksta.

Loše korišćenje slobodnog vremena. Pošto sve posmatrane farme obrađuju malu površinu zemlje, a radovi se uglavnom obavljaju mašinski, svi posmatrani farmeri povećavaju udeo slobodnog u ukupnom vremenu. U odnosu na ratarske farme, mešovite imaju nešto manje slobodnog vremena, ali ne toliko zbog većeg obima posla, već zbog sopstvene loše organizacije. Jedini izuzetak izgleda da predstavlja farma u Zapadnoj Srbiji, ali je za potvrdu ove tvrdnje neophodno izvršiti dodatna istraživanja.

Slobodno vreme se, naravno, može koristiti za sopstveno usavršavanje, radove u domaćinstvu i slično, što bi moglo popraviti konkurentski položaj.

Za razliku od devedesetih godina kada je u mešovitim farmama većinu jednostavnih radova u domaćinstvima obavljao neko od članova porodice, u današnje vreme se povećao udeo usluga što povećava rashode i vodi ka smanjenju konkurentnosti.

Slobodno vreme se uglavnom provodi u dokolici i raspravama o temama koje uglavnom nisu povezane sa poljoprivredom. Uz to je provođenje slobodnog vremena uglavnom povezano sa konzumiranjem alkohola.

Slabo korišćenje institucionalne podrške. Počev od 2003. godine Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je uvelo razne mere podrške poljoprivredi, između ostalog i kratkoročno i dugoročno kreditiranje. Jedan od uslova za konkurisanje je da farma bude registrovana.

Zanimljivo je da od posmatranih farmi dve nisu bile registrovane. Ovo je prva prepreka koju su posmatrane farme morale da prevaziđu. Kao najveći problem zašto se nisu registrovali navodili su odbojnost i neljubaznost administracije u lokalnim sredinama.

Ne ulazeći u analizu tačnosti tvrdnji može se zaključiti da farme koje ne koriste mogućnosti institucionalne podrške smanjuju svoju konkurentsku poziciju u odnosu na rivale.

Nespремnost za prijem informacija. Trenutno se informacije o poljoprivredi mogu dobiti na televiziji, i to u nekoliko emisija, zatim pročitati u štampi, čuti na seminarima ili od lokalnog agronoma, komšije, rođaka i slično.

Na većini posmatranih farmi emisije posvećene poljoprivredi se ne gledaju, a kao razlozi se navode slab kvalitet emisija, a delimično i slab prijem programa, kao i nedostatak vremena. Istovremeno, prilikom poseta farmama, uočeno je da uveče imaju dovoljno vremena za višesatno gledanje zabavnih, najčešće muzičkih emisija. Ipak, uputstva o primeni hemijskih sredstava pažljivo se čitaju i strogo se poštuju preporuke. Slična je situacija i sa ostalim inputima, što nije uvek slučaj u Srbiji.

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da mašinski prstenovi mogu uspešno funkcionisati čime je suštinski potvrđena centralna hipoteza ovog rada. Ipak, potrebno je naglasiti da uspešnost funkcionisanja zavisi od tipa i lokacije farme, sposobnosti rukovodioca farme kao i opšteg ambijenta za poslovanje. Za dalji razvoj mašinskih prstenova i unapređenje konkurentnosti neophodni su jasni uslovi u ambijentu i odgovarajući podsticaji.

Na osnovu istraživanja takođe se može zaključiti da problem konflikata, međusobnog nepoverenja i nepoštovanja dogovora ne postoji. Prihvatanje ovakvo tumačenje kao činjenicu bi predstavljalo opasnost pošto ne odgovara realnoj situaciji. Rešavanje i ovih problema će značajno doprineti razvoju mašinskih prstenova i u budućnosti.

U cilju stimulisanja stvaranja mašinskih prstenova i unapređenja konkurentnosti neophodna je državna podrška. Sveukupno, stvaranje mašinskih prstenova bi doprinelo unapređenju proizvodnje i stvaranju konkurentnih privatnih porodičnih farmi.

LITERATURA

- [1] Anketno ispitivanje 130 farmara iz 30 izabranih opština
- [2] Koester/Zarić (2009) Trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima – principi i politika – Poljoprivredni fakultet. Univerzitet u Beogradu
- [3] Zarić, V. (2008): Analiza konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije. Monografija. Izadavač Poljoprivredni fakultet Zemun-Beograd. Univerzitet u Beogradu.
- [4] Zarić, V., (2003.3): Strategija prilagodavanja preduzeća iz Srbije u uslovima smanjenja tržišta. Poljoprivreda i ruralni razvoj u Evropskim integracijama. Simpozijum agroekonomista sa međunarodnim učešćem. Povodom 40 godina agroekonomskog odseka. Beograd, 25-26. septembra 2003., str. 369-379.

Rad je rezultat istraživanja koje finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije. Projekat broj: TP 20012 "Primena i razvoj savremenih tehničko-tehnoloških sistema smeštaja, ishrane, izdubavanja i muže krava u cilju povećanja proizvodnje mleka visokog kvaliteta" i projekat broj: TP 20059 "Unapređenje konkurentnosti proizvoda malih poljoprivrednih proizvođača kroz stvaranje robnih marki i brendova."

MACHINERY RINGS IN THE SERBIAN AGRICULTURE - EXPERIENCES, CHALLENGES AND FUTURE DEVELOPMENT –

Vlade Zarić, Nikola Filipović, Katarina Pantić

Faculty of Agriculture Belgrade- Zemun

Abstract: Creation of machinery rings in the Republic of Serbia is a topic that attracts scientists of different profiles. This form of interest association is particularly important for small farmers. Appropriate direct and indirect incentives encourage the creation of stakeholder associations of small farmers. In the most part, after the 2000th year, these incentives are implemented through projects in agriculture financed from international sources. The aim of this paper is to analyze the experiences, challenges and opportunities for further development of machinery rings. Interesting association of small agricultural producers have effects on increasing competitiveness at the micro level which is essential for the growth of export performance of agricultural and food products. The analysis results show that in the Republic of Serbia in the period 2000th-2009th there are some positive experience, but there are significant opportunities for further development of machinery rings.

Keywords: *small farmers, machinery rings, competitiveness.*